

ARDAMICA ZORÁN

Hatalom, identitás, kultúra, interakció

A szlovákiai magyar irodalom koloniális/posztkoloniális olvasatlehetőségeihez

Bevezető

Korábban a *Hitelben* összegeztem a szlovákiai magyar irodalom létének kérdéseit és a lehetséges válaszokat.¹ *Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban* című könyvem² írása közben pedig azzal szembesültem, hogy ez az irodalom nem tárgyalható sem a „szlovákiai magyar irodalmiság”, sem pedig az egyetemes magyar és világ-irodalmi kánonokkal való (létező vagy éppen nem létező) *interakció* vizsgálata nélkül, valamint érdemes *több irodalomtudományi irányzat, kritikai, elméleti iskola* szempontjait egyidejűleg vagy legalábbis egymás mellett figyelembe venni általában a határon túli magyar, adott esetben a szlovákiai magyar irodalomnak nevezett konstrukció kutatásánál. E három szempontból az első rezonál ma még legerőteljesebben, a régebbi vitákat új szempontokkal az utóbbi időben leginkább Németh Zoltán igyekszik kiegészíteni,³ de H. Nagy Péter, Bárczi Zsófia, Mizser Attila, Keserű József és mások tanulmányai is hozzájárulnak a téma „feldolgozottságához”.⁴ A második szempont szakirodalma is folyamatosan bővül, talán mára eljutottunk arra a pontra, hogy korábban Dobos Lászlón, később pedig Grendel Lajoson, Tózsér Árpádon túl is van bizonyos fokú interakció az irodalmi régiók – amennyiben az „egyetemes” magyar irodalmat is annak vesszük – között. Valamint, hogy a hatásmechanizmusok már a kölcsönösség (a valódi interakció) irányába is elmozdultak a sokáig egyirányúnak vélt mozgások után. Persze, ezt a kölcsönösséget nem érdemes eltúlozni...

A fentebb említett harmadik megközelítés nem választható le az előző kettőről.

Ha e helyütt nem vehetek is alaposan szemügyre minden felvetést, de komolyan veszem többségüket, nem oktan bevezetni egy némiképp még szokatlan megközelítést, mégpedig a *posztkoloniális elméletek* felőlít. (Írásom vázlata és első változata 2008 elején keletkezett. Az utóbbi években többen is foglalkoztak a témával. A fogalom határon túli irodalommal való összekötése s a perspektíva elfo-

1 Ardamica Zorán: *A szlovákiai magyar irodalom létének kérdéséről*. *Hitel*, 2006/4., 103–113.

2 Ardamica Zorán: *Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban*. AB-ART, Pozsony, 2008.

3 Németh Zoltán: *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?* In: uő: *A bevégezhetetlen feladat*. NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2005, 5–24.; Németh Zoltán: *A szlovákiai magyar irodalom önreprezentációja*. Partitúra, 2010/1., 97–104.

4 Pl. H. Nagy Péter: *Hagyománytörténet. A „szlovákiai magyar” líra para-*

dígmái 1989–2006. AB-ART, Pozsony, 2007.; Bárczi Zsófia: *A szlovákiai magyar irodalom fogalmi problémái*. Partitúra, 2010/1., 85–91.; Mizser Attila: „Téroró” (*Kánon és kulturális idegen-ség*). Partitúra, 2010/1., 91–97.; Keserő József: *Kisebbségi irodalom?* Partitúra, 2010/1., 77–85.

5 Bertha Zoltán: *Sors, identitás, kultúra*. Nagyvilág, 2008/10., 1041–1042., 1049.; Papp Ágnes Klára: *A csirkepaprikás-elmélettől a töltött-káposzta-modellig*. Bárka, 2010/3.

6 Szamosi Gertrúd: *A posztkolonialitás*. Helikon, 1996/4., 416. (Kiemelés az eredetiben.)

7 Uo. (Erről bővebben alább.)

gadtatása azonban vélhetően még igénybe vesz bizonyos időt. Ehhez pl. Bertha Zoltán és Papp Ágnes Klára tanulmányai járulhatnak hozzá építő módon.⁵⁾

Amennyiben elfogadjuk, hogy az ezredvégre (relatívén tágran értelmezve a korszakot) megszűntnek, széthullottnak tekinthető a modernitásban még központi szereppel bíró abszolútum, ha úgy tetszik a/egy „nagy elbeszélés”, hogy már nincs stabil és zárt kultúra, s ezért nincs univerzálisan összetartó kollektív öndefiníció sem, csak heterogén törekvések az elvesztett egyetemesség, koherensség, stabilitás illúziójának újbóli megteremtésére (ezt törvényszerűen, a heterogenitásból adódóan persze nem lehet egyértelműen elfogadni – és ez így van jól...), akkor számolni kell a ténnyel, hogy mivel ez a tanulmány tulajdonképpen a posztmodern állapot (és az abban értelmezett posztkolonialitás) széttartó mivoltából indul ki, érvelése, megállapításai és alkalmazhatósága sem lehet univerzális, egységes, sőt talán szándékom ellenére következetes sem. Célja szerint elsősorban felvető szeretne lenni. És kicsit provokatív, „felforgató” („subversive”) is...

Fogalmak

„A koloniális, neokoloniális és posztkoloniális fogalmak a kolonialitásjelenség három létezési és megformálódási alakját jelzik. A kolonialitás a korai modern, a neokoloniális a kései modern, a posztkoloniális pedig a posztmodern értelmezési kísérlete, azaz hermeneutikai aktusa a közösséget összekötő kapcsolat bizonyos formáinak.”⁶⁾ Esetünkben – mivel cseh-szlovákiai, majd szlovákiai magyar irodalomról csak 1918-tól beszélhetünk, s mivel tekintettel érdemes lenni a tényre, hogy a szlovákiai magyar irodalomban korai és kései modern irányzatokat elkülöníteni nem feltétlenül lehetséges... – a koloniális és neokoloniális fogalmak részben összemosódnak majd (alább én sem teszek különbséget). Jelezve, hogy a *poszt* előtti állapotra vonatkoznak. Ennek fényében a posztkolonialitás a tágabban vett posztmodern perspektíva talaja lesz, s ebből a perspektívából visszanezve is vizsgálható (a posztmodern látásmódjai szerint) a poszt előtti időszak és tér.

Amennyiben azonban nem csupán kronologikusan értelmezzük a fogalmakat, „a posztkolonialitás kifejezésben a »poszt-« voltaképpen a rejtettre és vágszerűre, ezek alapvető értelemképző és értelemfelbontó hatalmának felismerésére vonatkozik”.⁷⁾ Szó szerint a posztkolonialitás a gyarmatfelszabadulások utáni időintervallumra lenne érvényes. Kérdéses azonban, ha elvonatkoztatunk a klasszikus fogalmaktól, ha hasonló történelmi helyzetekre alkalmazzuk őket, mi tekinthető egyáltalán gyarmatnak (pl. a 20. századi Európában) vagy felszabadításnak, *dekolonializációnak*... Megtörténik-e egyáltalán – és ha igen, milyen módon, módokon – a dekolonializálás, van-e a szlovákiai magyar irodalom szövegeiben lenyomata? Megkérdőjele-

zódik-e a kolonializmust jellemző integráció, a párbeszéd? Véleményem szerint részben igen, s épp a kolonizált szubjektum oldaláról, hiszen a gyarmati párbeszéd nem egyenrangú, hanem egyenlőtlen felek között zajlik. Egyes szövegekben a gyarmatosító és gyarmatosított közötti dialógus az ideologikus védekezésben merül ki (lásd a sorsírodalom alkotásait).

Az időkritérium azonban maga is relativizálódik, hiszen bizonyos szerzők szerint a posztkolonialitás fogalma egyidős a gyarmatosítás kezdetével.⁸ Korábbi művekben a fogalmat nem csupán időben terjesztik ki a „gyarmatosítás pillanatától kezdve egészen a jelenkorig”⁹, vagyis visszafelé az első nem európai kultúrákkal való érintkezésekig, hanem – ahogyan arra Bényei Tamás tanulmánya is rámutat – a gyarmatok irodalmán kívül az anyaországok nyelvi produktumaira is, „amennyiben ezeket is fogva tartja a civilizáció–barbárság, közép-pont–periféria, Én–Másik egymásba átkódolható, metaforikusan egyenértékű opposzió által meghatározott beszédmód”.¹⁰

Amennyiben elfogadjuk, hogy a kulturális egymásra hatás is egyidős a gyarmatosítással, akkor logikus, hogy az erről szóló hermeneutika is kialakult ugyanabban az időben. Ezzel együtt jár az ideológikusság, vagyis a gyarmati ideológiákkal való szembehelyezkedés. (Szlovákiai relációban ez kifejezetten politikai pozíció.) Itt a szöveg Tiffin-féle „felforgató”, „szubverzív” jellegére szükséges utalni. Véleményem szerint a fenti fogalmak és interpretációik további kiterjesztése kellő alapot teremt a határon túlnak nevezett magyar irodalmakra való alkalmazáshoz.

Az egyes határon túli irodalmakat – nem mellékesen – érdemes nem egy kalap alá venni (így e fogalom univerzális használata sem indokolt minden esetben, sőt), hiszen pl. az erdélyi (szintén egyre relatívabb terminus, mind földrajzi, mind kulturális/társadalmi-politikai értelemben) jelentősen különbözik pl. a szlovákiaitól. Jellemben is, valamint reflexiójának szempontjai szerint is. A bevezetőben felvetett látószögek alapján pl. az erdélyi magyar irodalomban a nyelvhasználat, valamint a transzylvanizmus átértékelődése kapcsán jelennek meg kutatási eredmények, míg a szlovákiai irodalmi régióban az utóbbi időben az *identitás* problémakörét vizsgálják meg tanulmányok nagyon sokoldalúan, valamint a *mágikus realizmus*¹¹ felől keresik az egyetemessel, a világirodalommal való interakció felületeit (Vajkai Miklós, Grendel Lajos, Kovács Magda, Talamon Alfonz, Bárczi Zsófia, N. Tóth Anikó szövegei alapján).

Az *elkülönítés* szövegekben fellelhető okai mellett az irodalmon kívüli tényezők sem hanyagolhatók el következmények nélkül. Tekintetbe érdemes venni, hogy a szlovákiai magyar kultúra még valahol a *kolonialitás és posztkolonialitás állapota között, nemegyszer a kölcsönös vizsgálgyarmatosítás*¹² stádiumában van. Bizonyos jelek szerint még működik a gyarmatosító hatalom, mások szerint már nem fejt ki érdemi hatást, és az európai tendenciák kioltják.

A posztkolonialis-posztmodern irodalomtudományi beszédmód(ok) az olvasat labilitását (a nemzetiségi irodalom létéről szóló

8 Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen (ed.): *The Post-colonial Studies Reader*. Routledge, London, 1995, XV. (Szamosi összefoglaló tanulmánya is átveszi az érvelést.)

9 Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen: *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. Routledge, London, 1989, 2.

10 Bényei Tamás: *A posztkolonialis irodalom*. Helikon, 1996/4., 520.

11 Németh Zoltán értelmezésében posztmodern.

12 Lásd alább.

13 Bókay Antal:
Bevezetés az irodalomtudományba.
Osiris, Budapest,
2006, 280.

14 Uo., 281.
(Kiemelések tőlem.)

15 ...és európai
cégek gyarmata is.

vita egy lehetséges labilitás bizonyítéka) a faji identitás dekonstruáló hatásának tudta be. „Később azonban a posztkolonialitás fogalma és értelmezési szempontja kiterjedt minden olyan társadalmi szintű kapcsolatra, amely mögött egy bizonyos kultúra elfojtása, háttérbe szorítása történik meg egy másik politikai, katonai vagy éppen szellemi hatalma segítségével. Ebben az irányban a faji másság meghatározó szerepe áttevődik az azonos néphez tartozó, de különböző osztályok és csoportok közötti kommunikációs zavarok és elfojtások irodalomban, kulturális jelenségekben érzékelhető jeleire.”¹³ Bizonyos értelemben a koloniális diszkurzus *kiterjedéseként* is felfogható a posztkolonialis szemléletmód. A „*multikulturalitás* (...) áthatja jelenkorunkat, önmagunk és mások olvasatát.”¹⁴

A tér

Amennyiben az említett diszkurzuskiterjedés elvonatkoztatható a gyarmati élet átalakulása, a gyarmatok „felszámolása” szellemi reflexióinak azon hullámától, amely a 20. század második felében csapódott le az irodalomban, akkor máig is tart. A posztkolonialis olvasat mint posztkulturális kritika nem képes csupán grammatikai eszközökkel leírni az irodalmi mű struktúráját, a jelentésképzést, ezért interdiszciplináris segítségre szorul. A *vágy* és a *hatalom* természetének felfedésére tett kísérletek közben a politika, a társadalmi, a történelmi folyamatok és az érdekviszonyok feltárása is szükségessé válik, a „más” identitás értelmezésre kifejtett hatása a nem szövegszerű elemek olvasatba való legitím bevonását erőszakolja ki. A posztkulturális kritika csak akkor megközelíthető, ha elfogadjuk, hogy a szöveg nem grammatikai dimenziója is hat az olvasatra/újraolvasatra. Mivel az utóbbi években és ma is tetőznek az utolsó 50-60 év eseményei által elindított és katalizált politikai, társadalmi folyamatok, érdemes megengedő módon kezelni a további kiterjesztéseket.

Figyelmesen vizsgálva e történéseket, szembetűnő, hogy a gyarmati rendszer nem egy Európától távol eső dolog, amelyet esetleg Európa irányít. Azok az idők bizony elmúltak. A globalizációban egy másfajta gyarmatosítás tanúi vagyunk. Európa gazdasági és politikai értelemben külföldi befektetők (pl. az Európán kívüli multinacionális cégek) gyarmata.¹⁵ Befektetések akkora hatással vannak az itteni államokra, hogy kivonulásuk gazdasági és politikai összeomlást idézhetne elő számos országban. Például Szlovákia gazdasági növekedése a termelés szempontjai szerint nagyrészt az autóiipar függvénye. Európa mind gazdasági, mind kulturális értelemben gyarmat lett. Bármennyire növekszik is a nem európai betelepülők száma és *kulturális, vallási hatása*, egyértelmű az USA kulturális *hatalmi fölénye*. Még akkor is, amikor a keleti termelés világméretű piaci előretörése tagadhatatlan.

A világ államai újra egymás gyarmatai, csak már nem beszélhetünk totális gyarmatosításról. A gyarmatosító célja nem egy ország

vagy földrész fölötti teljes befolyást szerezni. A politikai, a gazdasági, a kulturális befolyás – noha a piaci érdek összeköti őket – differenciálódni látszik. Tán éppen a piaci befolyás megőrzése érdekében, hiszen ma már egy totális gyarmatosítást – főleg Európában – a nemzetközi jog és a nemzetközi hatalmi konstrukciók nem engednék meg. Lásd példaként az egyes államok szétesését 1989 és 2008 között.

A kiterjesztés az identitásokra szintén érvényes lehet, hiszen ebben a posztmodern vagy tán poszt-posztmodern világban a kérdés már nem redukálható egyszerűen a *vallási, etnikai és nemi identitásra*. Az identitások az utóbbi elidegenedett évtizedekben akkora fontosságot kaptak, hogy differenciálódásuk kérdései az egyes – hierarchiák mentén létrejövő – társadalmi, politikai, nemi stb. érdekű csoportok kialakulásával egyenes arányban megsokszorozódtak. Ha csupán európai mércét alkalmazunk, nyilvánvaló, hogy mind az etnikai és nemzeti identitás kérdései, mind a szexuális másság, mind pedig a vallási közösségek kérdései már nem redukálhatók egy 1989, vagy 1968, vagy 1945, vagy akár egy Trianon előtti képlet szerint. A társadalmi rétegek hatalmi, gazdasági és politikai érdekek alapján történő tagoltsága is sokkal bonyolultabb, mint volt akár húsz évvel ezelőtt.

A fentiek értelmében a *szlovákiai magyarság többszörösen is gyarmatosított*, illetve az volt. A csehszlovák és a szlovák fennhatóság szempontjából politikai, gazdasági és kulturális értelemben nemzeti kisebbségi gyarmatlakóként tarthatjuk számon. Politikai értelemben ehhez a kolonizáció egy másik dimenziója járul. Mivel Csehszlovákia és Szlovákia a kommunista rezsimek kolóniája volt, az ott élő magyarság ugyanúgy egy kommunista gyarmat alattvalója, mint a más nemzeti kisebbségek vagy éppen a többségi nemzet(ek). A trianoni rendezés és a rendszerváltás közötti időszakot történelmi viszonylatban akár homogénként is kezelhetjük, hiszen sem a Masaryk-féle állam, sem a Magyarországhoz való visszacsatolgatás rövid időszakai nem voltak képesek ellensúlyozni a diktatúra dominanciáját a 20. század folyamán. A fasiszta szlovák államban pedig egyenesen végletessé vált a helyzet.

Magyarország felől nézve – ez tán paradox, de logikus – szintén beszélhetnénk egyfajta kifordított gyarmati státusról. Noha a magyar állam Trianon és a II. világháború után elismerte a határokat, minden létező rezsimek alatt – túrt vagy támogatott módon – tovább élt és él ma is a „mindent vissza” elve. Noha ez az elv ma nem érvényes külpolitikai elv, a társadalomban erősödő szélsőjobboldali tendenciák bizonyítják létét. Minimum a magyar nemzet egy jól látható része nem mondott le a felföldi területekről. Politikai-gazdasági érdekből vagy jóindulatú nemzeti szolidaritásból egyrészt a mindenkori magyar állam, másrészt a magyar nemzet bizonyos csoportjai – itt már nem az irredentákra gondolok, hanem a kommunista rendszerben működő kisebb-nagyobb ellenzéki szerveződésekre – többé-kevésbé folyamatosan nyújtottak segítséget a csehszlovákiai és szlo-

16 Mielőtt bármiféle ideológiai vád érne a szóhasználat miatt, leszögezem: különbséget látok bizonyos ideológiai/kulturális paradigmák között. Más, ha valaki a magyar nemzetről mint egy főként Kárpát-medencei, közös, „egységes” térben létező, identitásközösségről/-ben gondolkodik, és más, ha valaki függetlenül a határon túl élő nemzetrészek akaratától, tagoltságától, a térség érvényes geopolitikai struktúrájától egy idealisztikus nosztalgia jegyében, tekintet nélkül a következményekre, vissza „akarja” kapni a még „tulajdonának” tekintett külhoni magyarokat, természetesen „tokkal, vonóval”...

Fogalomhasználatom e tekintetben nem ironikus, nem óhajt sérteni senkit.

vákiai magyarságnak a nemzeti identitás megőrzéséhez, amivel hagyományosan együtt járt – most nem óhajtok minősíteni – a történelmi Magyarország illúziójának akaratlan vagy akaratlagos táplálása is. Ilyenformán a felföldi magyarság (és más határon túli magyar nemzetrészek) egyfajta *kifordított gyarmata* volt a magyar nemzetnek. Olyan, ahol hatott a magyar nemzet kulturális hagyománya, a nyelv, bizonyos szinten paradox módon a KGST által a KGST-be ágyazott magyar gazdaság (lásd például a határ menti illegális kereskedelmet és csempésztést). A „gyarmatosító” Csehszlovákia, Szlovákia nemcsak azért nem volt képes totális gyarmatosításra, mert annak ideje lejárt volna (hiszen ugyanebben az időben a Szovjetunió a világ hatalmas részén rendelkezett a totális gyarmatosító státusával), hanem elsősorban azért, mert a határ két oldalán élő magyarság folyamatosan ellenállt; egyfajta folyamatos „*visszagyarmatosításnak*” lehettünk tanúi, amelyben a magyar állam időnként – a szocialista egységet felretéve – tevékenyen részt is vett.¹⁶

Ez a „visszagyarmatosítás” ma fölöttébb érdekes stádiumába ért. 1989 eltüntette a bolsevik politikai irány szabta határokat. Az EU-ba és a schengeni övezetbe való belépés pedig a gazdasági, földrajzi határokat légiesíti. Az Esztergomot Párkánnyal összekötő híd megnyitása bizonyos – nem feltétlenül uralkodó – értelemben „a visszacsatolás” szimbóluma (is!) lett. Felállt viszont egy másik paradoxon. A határ szlovák oldalán élő magyarok gazdasági pozíciója néhány területet leszámítva a szlovák gazdaság mutatóinak köszönhetően erősebb, mint a magyarországi magyaroké. A magyar gazdaság a határ mentén ma nem mindig képes „visszagyarmatosítani”, sokkal inkább ennek *fordítottja* figyelhető meg, a szlovák oldal húz hasznat a magyar gazdasági lemaradásból. A határ menti magyarországi üzemekben szlovák (értsd: zömmel szlovákiai magyar) munkaerő dolgozik, mely Szlovákiában adózik és költi el a pénzét, a magyar vásárló is inkább Szlovákiában költ, fogyaszt. Míg a gulyásszocializmusban a szlovákiai magyar (és szlovák fogyasztó) a magyar gazdaság árainak és minőségének hatása alatt állt, a magyar árut csempészte, fogyasztotta a szlovák helyett, egyfajta magyar – főleg illegális, de nem elhanyagolható mértékű – piaci fölény uralta életét, mára a helyzet, a bevásárlóturizmus iránya a határok légiesedése folytán a határ mentén megfordult. A szlovákiai adórendszer és a magyarhoz képest sokkal kisebb bürokrácia eredményeképpen egyre több magyar alapít vállalkozást, vagy fektet be Szlovákiában. A gazdasági, hatalmi és erőviszonyok fordulatot vettek.

Ennek okán is a szlovákiai magyar állampolgárok jelentős, ha nem nagyobbik része a nemzetiségi problémák ellenére felismerte azt a gazdasági érdeket, amely érdek őt csupán szellemi értelemben engedi a magyar nemzetet szimbolizáló magyar államhoz tartozni. A szlovákiai magyarok, de a szlovéniai, a romániai stb. magyarok sem költöznek tömegesen a határok kinyitása után Magyarország területére, nem folyamodnak tömegesen állampolgárságért, bár utóbbit a magyar állam „közjogi nemzetegyesítés” (Semjén) címén lehetővé

teszi. Ennek a gazdasági érdekeknek és az új Orbán-kormány – e helyütt nem minősítendő – igyekezete ellenére viszont magyar identitásuk nem az állampolgársági hovatartozás által határozat meg, hanem a szellemi örökség által.

Nem mellékesen a szlovákiai magyarságot hosszú ideje érik szlovák és cseh kulturális és társadalmi hatások, melyek nyelvhasználatukon (ez a leginkább és legobjektívebb módszerekkel szemmel tartott terület), de napi életükön, gondolkodásukon, *valahová tartozásuk megélésén, egyszerűen identitásukon* is nyomot hagy. A közeljövő nyelvi, szociológiai és kulturális antropológiai kutatásainak fontos kérdése kell legyen, vajon van-e, s ha igen, mi által határozat meg a „szlovákiai magyar identitás”, s létrehoz-e egy ilyen identitás „szlovákiai magyar”, vagyis *gyarmati, interakciók, párbeszéd*ek általi keveredésekkel leírható kultúrát. Bár a szlovákiai magyar identitásra vonatkozóan bármilyen kijelentés elhamarkodott lenne, a társadalmi tapasztalat és leginkább a Fórum Kisebbségkutató Intézet szociológiai kutatásai, felmérései (lásd honlapjukon és kiadványaikban) azt mutatják, a kisebbségként Magyarország határain túl élő magyarok kultúrája bizonyos részletekben más. E másság esetleges dominanciája dönti majd el, van-e a magyaron kívül külön identitásuk (is). A részletek kutatások hiányában egyelőre csak arra engednek óvatosan következtetni, hogy ez a másság, mely a szlovák és részben a cseh kultúra és társadalmi tradíció befolyásának következménye, fennállhat, legalábbis addig, amíg ez a befolyás elég erős. De vajon e befolyás gyengülésével melyik másik befolyás lesz domináns? A magyar? Az „európai”? A globális?

A gyarmati állapot gyors átalakulása és a globális tendenciák egyre erőteljesebb érvényesülése miatt a jelenlegi állapot társadalomtudományi hátterének szinkron feltárása szinte lehetetlen. Ezeket a kutatásokat valószínűleg utólag lehet majd elvégezni.

Szintén hatalmi kérdés, hogy a többség vagy annak politikai/társadalmi/kulturális elitje nem csupán magát a kisebbséget, annak földrajzi életterét, hanem szellemi, kulturális terét, hagyományát, sőt teljesítményeit is kolonizálni próbálta és próbálja. A háború után nagyjából a 70-es évekig tartotta magát az a nézet Szlovákiában, mely szerint minden művészeti alkotás, amely Szlovákiában születik, a szlovák kultúra, nem pedig valamilyen kisebbségi vagy más nemzeti kultúra része, függetlenül az alkotás nyelvétől. Bizonyos ideológiai fenntartásokkal a nézet első fele indokolható, hiszen az esetleges kulturális kölcsönhatások, kapcsolatok, hatásmechanizmusok beépíthetnek egy – adott esetben többségi – közösség kultúrájába „idegen eredetű” műveket (lásd például általában a fordítások szituáltóságát a nemzeti irodalmakban). A szlovák és a magyar nemzet történelmileg és földrajzilag egy térben fejlődött, a kulturális átjárhatóság ráadásul nagyobb, mint két távoli kultúra között volna. A tétel másik része azonban nem integráló, hanem asszimiláló, értsd erősen ideologikus jellegű. Ki beszélt akkoriban multikulturalizmusról? Proletár internacionalizmusról beszéltek... Az irodalom ráadásul – eltérően a zenétől

vagy a képzőművészettől – egy-egy konkrét nemzet nyelvén szólal meg. A nyelv mint az identitás egyik hordozója a posztkolonális elméletekben is problematizálódik, hiszen a gyarmatosítók szó szerint és átvitt értelemben is általában rákényszerítették nyelvüket és kultúrájukat a gyarmatosítottakra, akik ennek hatására részben vagy egészen elvesztették identitásukat, miközben nem feltétlenül képződött új identitásuk.

A szlovákiai művészet ilyen szempontból érdekes helyzetben van. Számos zenei és képzőművészeti teljesítmény (némely művészeti ág helyzetének megítélése kívül esik kompetenciámon) vált okkal a szlovákiai/szlovák (csehszlovák) kultúra részévé. Még csak az sem egyértelmű, hogy ezek mindegyike elhagyta volna a magyar identitást, hiszen pl. sok mű kapcsolódik a szülőföld – mint identitásképző momentum – élményéhez (pl. Szabó Gyula festményei, grafikái). Következésképpen a műnek, illetve a szerzőnek nem kell nemzeti identitását elvesztenie, lecserélnie ahhoz, hogy egy másik nemzeti kultúra részeként is tiszteljék. Nem feltétlenül szükséges és hatalmas kikényszerített az *identitásváltás*. (A kulturális identitás fogalma Európában nem teljesen független a nemzeti identitásától.)

Irányok

Az elfojtással és a kollektív (nemzeti/etnikai, vallási, nemi) identitás válságával kapcsolatban megállapítható, bár a szlovákiai magyar vagy vegyes családból származó egyén gyakran kerülhet és kerül az identitásválságot megélés helyzetébe, csupán ritkán ábrázolnak az irodalomban ilyen egyént, inkább kivétel, mint jellemző az ilyen szereplő vagy narrátor. Az értelmiségi szerepek – így az íróé is – nagyjából világosak a társadalomban. A nemzeti öntudat kérdésében az alkotók általában képesek eldönteni, magyarok-e vagy szlovákok. A kétnyelvűek (Haugová, Macsovszky) pedig elsődlegesen nem ezzel a témával foglalkoznak... Vagyis az alkotókból alapvetően hiányzik az identitásválság élménye (vagy elfojtják). Még a *Klára* című regényben nyelvi hibriditással operáló György Norbert szövegében sem nő a jelenség identitásválsággá vagy annak ábrázolásává. A határon túli magyar ember ráadásul tudását nagyrészt anyanyelvén vagy anyanyelvén is szerzi. Ellenkező esetben jellemzően asszimilálódik, ami által a gyarmatosított státusát elveszti/feladja, maga is kolonizátorrá lesz – hiszen nem maradhat semleges. S nem marad magyar, azaz kiesik a látószögből. Ebben a kérdésben tehát a szlovákiai magyar kultúra és irodalom némileg eltér az „orientalizmus” (saidi értelemben vett) fennhatósága alá esőktől. Ráadásul nem karakteres az etnikai és vallási különbség sem. Nincs látható, frusztráló testi másság („néger nem” [Bhabha terminusa]), a külső jegyek mássága sem releváns (nincs pl. csador, népviselet vagy egyéb szembeszökő elkülönítő jegy).

Vannak olyan példák, amelyek esetében nem a nemzeti, hanem az ideológiai hovatartozás jelöli ki az identitást: ilyen lehet

Szlovákiában pl. a baloldali gondolkodás irodalomba, művészetbe vetülése. Függetlenül attól, hogy a művek dilettánsok, sematikusak, vagy képviselnek esztétikai értékeket, ideológiai aspektusból identitásukat nem csupán vagy nem elsősorban a nemzeti nyelv, hanem az ideologikus beszédmód definiálja. Hasonlóképpen különülhetnek el vagy kapcsolódhatnak össze a stílusirányzatok (az irodalomban kevesebb, a zenében, a képzőművészetben több) mint identitás meghatározó jelenségek. Az identitások tehát disszeminálódhattak, disszeminálódhatnak. Bizonyos műveket identitásuk kizárhat egy-egy ideológiai vagy kulturális territóriumból, mások vagy ugyanezek akár egyszerre több territóriumon, több diszkurzusban szimultán képezhetik meg identitásukat.

Ha elvonatkoztatunk a gyarmatosítás eredeti fogalmától, általánosítva a művészeti és az őket befolyásoló nem szövegszerű tendenciák alkothatnak hierarchikus rendeket, ezekben kijelölésre kerülhetnek a hatalmi pozíciók s a vágy pozíciói, amelyek általában a hatalmiakkal szemben vagy azokhoz viszonyítva definiálódnak. Extrém értelemben *kolonizációs folyamatként foghatók fel bizonyos kanonizációs tendenciák is. A kánon, a kánonképzés ugyanis nem csupán minőségi kérdés, hatalmi kérdés is egyben.* Ha a kánonképzés kutatása közben rákérdezhetünk, vajon részévé válhat-e pl. egy magyar mű a nyugati vagy az európai vagy a világirodalmi hagyománynak, akkor releváns kérdés lehet az is, vajon a kisebbségi irodalmi alkotások részévé válhatnak-e – és mi módon? – a többségi nemzet hagyományának, s egyben a magyar nemzeti irodalmi kánonnak (kánonoknak) is. Viszonyulhat-e a kisebbségi identitás a többségihez oly módon, mint pl. az egyetemes magyar kulturális identitás (tételezzük fel, hogy van ilyen) az európaihoz, egy magyar irodalmi alkotás a világirodalomhoz?

A kánon, a gyarmat megképződése hatalmi és identitásbeli kérdés. A kánon, a gyarmat múltékony. „Ideológia és esztétikum viszonya, a politikai befolyás módozatai és fokozatai a kánonképzésben, kánon és intézmények viszonya, a hatalom által kisajátított irodalomtörténet-írás elvárásrendje, művek mint kultúrahordozók, illetve műalkotások”¹⁷ – olyan kérdéskörök, amelyek az önértelmezés, az identitásképzés folyamatában vizsgálhatók. Évtizedek óta tart a vita, vajon a szlovákiai magyar irodalom hogyan viszonyul az egyetemes magyar irodalomhoz. Ha intézményrendszerében különálló (részben anyagilag önellátó is, hiszen az anyaországi támogatások a populistáknak ellenére elhanyagolhatóak),¹⁸ és együttműködésre hajlandó és alkalmas, vajon minek köszönhetően vált a szlovákiai magyar irodalom az egyetemes magyar irodalom perifériájává. Nyilván nem csupán az – alacsonynak vélt – esztétikai minőség, az egyenetlen teljesítmények miatt. A kánonképzésben olyan erők is mozognak, amelyek a grammatikailag és esztétikailag leírható szövegminőségek mellett más szempontokat is érvényesítenek. *Egy intézményesült nemzeti kánon nem lehet hatalomfüggetlen.* Még egy közvetlen politikai-ideológiai cenzúrát nem ismerő rendszerben

17 Dobos István – Szegedy-Maszák Mihály: *Kánon és kanonizáció.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003, 7.

18 2008-ban Magyarország a Szülőföld Alap mint egyetlen ilyen célokat támogató elkülönített állami alap által a szlovákiai magyar könyvek és sajtó támogatására összesen 13 millió forintot szánt. Ez folyamatosan csökkent 2010-re. Semjén Zsolt nemrégiben a Duna Televízióban azt nyilatkozta, hogy a SZA „marad, sőt”. A sötét szócscsokra vetítve mínusz 4 millió forintot jelent, e tanulmány írása idején a csomagban 6 millió forint jut összesen a szlovákiai magyar könyv- és lapkiadásra (lásd a SZA honlapját).

19 Vö. Papp Ágnes Klára: *A csirkepaprikás-elmélettől...*, i. m.

20 Pl. Elek Tibor: *Fényben és árnyékban. Az irodalmi siker természetrajza*. Kalligram, Pozsony, 2004.

21 Pl. Ardamica Zorán: *Perspektívaváltás...*, i. m.

sem. És ezzel a kánon még nem távolodik el az értékeszménytől! Anélkül, hogy a kánonképzést és fogalmait össze kellene keverni a posztkoloniális diszkurzus fogalmaival, érdemes lenne részletesebben vizsgált párhuzamokat vonni a kánonképzés folyamatai és a posztkoloniális olvasási stratégiák érvényesülése közben megmutató folyamatok között. Az értékállandóság kérdése pl. lehetne egy közös vizsgálati pont.

Mert létezik-e az egyetemes magyar irodalom önazonossága? Bizonyára igen. Különböznélünk róla mint egyetemes magyar irodalomról? De ha létezik, bizonyára nem egy tagolatlan és konstans szövegmasszaként. A kánon és a paradigmaváltások megragadása tekintetében folyamatosan alakul nemcsak az irodalomtörténetnek látszó konstrukció, hanem az erről beszélő tudományos szövegek – nagyrészt külföldi (nemzetközi hatásuk révén egyetemes, globális) – modelljeinek tipológiája is. A magyar irodalom önazonosságának feltételezése és kutatása nem képzelhető el a kánon és változásai kutatása nélkül.

Olyan kérdések adódnak továbbá, hogy milyen a regionalizmus és/vagy a regionális perspektíva és a kolonialista és/vagy posztkolonialista perspektíva, illetve olvashatóság viszonya.

A magyarországi kulturális perspektíva (bizonyos integráló kultúrpolitikai szándékok ellenére) tulajdonképpen nagyrészt koloniális (visszagyarmatosítandó terrénumként látja a külhoni magyarok kultúráját), s ami meglepő, ennek a koloniális látásmódnak a szempontrendszerét a szlovákiai magyar irodalom sokáig elfogadta. Az ok véleményem szerint az, hogy a magyarság szétszakítottságának állapotát/traumáját a magyar kultúra ideológiai/politikai szempontból ideiglenesnek tartotta és a konzervatív irodalmi körökben részben – nem ok és logika nélkül, vagyis nem csupán érzelmi alapon – annak is tartja. Az egyik logikus indok pl. a szétszakítottság kényszerű és erőszakos mivolta, ez azonban mégsem minden szempontból tartható álláspont, tekintettel az utóbbi húsz-huszonöt esztendő történelmi változásaira. Az *identitás és kultúra fogalmak problematikussága*¹⁹ már korábban érzékelhető volt, csak nem állt a figyelem fókuszában. Ennek kapcsán kérdőjeleződik meg, illetve értékelődhet át a *centrum–periféria* viszony is. Lásd Németh Zoltán, Elek Tibor szövegeit és interjút, beszélgetéseit²⁰ s egy-egy saját írásomat,²¹ melyekben az identitás az elemzési stratégiák és hipotézisek fontos hívószava.

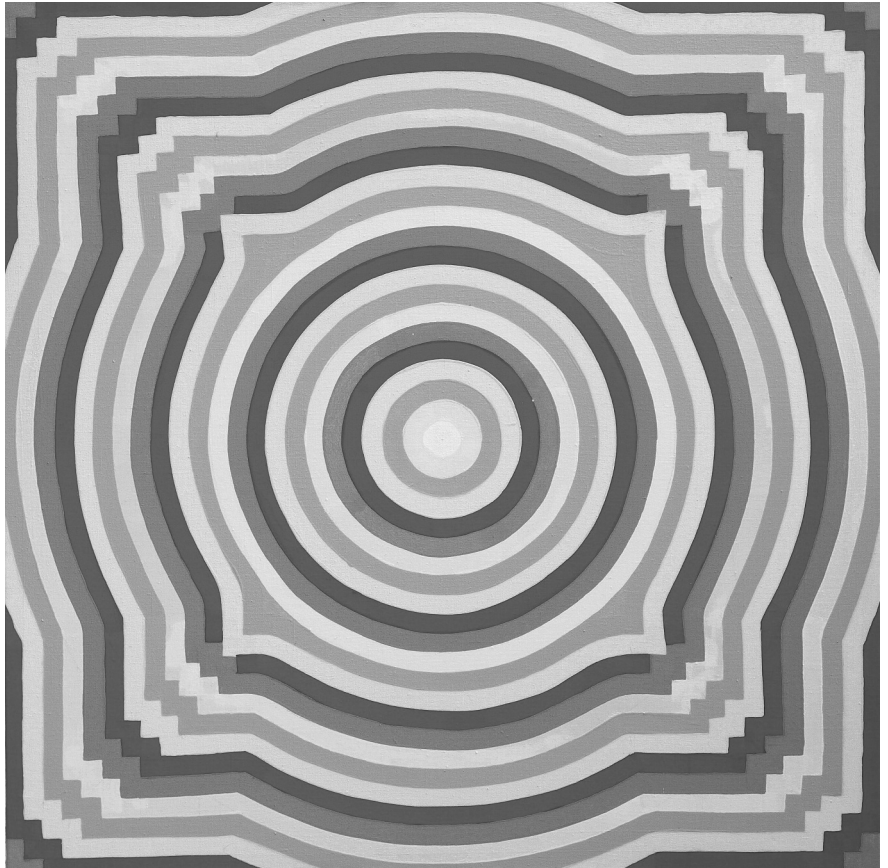
Gyarmati – vagy gyarmatias – állapotról számol be akarva-akaratlanul a Szlovákiában születő magyar irodalom egy része. Újabban pedig már a posztkoloniális állapotról is, a „*harmadik*” vagy „*köztes térről*”. Illetve ennek kapcsán kerül fókuszba bizonyos irodalmi művek esetében (Grendel Lajos, Tózsér Árpád, György Attila, Németh Zoltán, Ardamica Zorán, György Norbert stb.) a *hibriditás* kérdésköre, mely jelenséget sokáig teljesen száműzték az irodalomból maguk a szerzők is. A szerkesztői, kiadói gyakorlat a „nyelvvédő, nyelvművelő” álláspontot tükrözte, értsd: irtotta a hibriditást. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a jelenség így viszonylag újnak számít, a 80-as

évektől kezdve jelenik meg a szlovákiai magyar irodalomban, főként *nyelvi hibriditásként*. Az a gesztus, amellyel a fentebb sorolt szerzők olykor hibrid nyelven nyilatkoztatják meg szereplőiket, illetve ilyen nyelvű a narráció, ráadásul nem csak egy nemzeti identitáskérdést vet föl, hanem a konkrét művek tükrében egy általános önazonosságkeresési folyamatot ábrázol. Az identitásoknak az én és a másik különbségei adnak értelmet, ezek alakítják, esetleg mossák össze. A nemzeti identitástudat helyett a személyes, nyelvi, kulturális identitástudat válik fontosabbá, kiemeltebbé egyes művekben. Győry Attila és György Norbert prózájában – ahol talán legerőteljesebb a hibriditás – a szereplők önmagukat keresik, s nem a nemzeti vagy „nemzetiségi” hovatartozás alapján találják meg önazonosságukat, hanem a más jellegű csoportokhoz tartozás vagy a tőlük való elzárkózás alapján.

Egy másik oldalról nézve kerülnek képbe a szub- és réteggkulturákhoz, a perifériákhoz sorolható vagy lazábban kapcsolható művek (Győry Attila, Barak László, Ardamica Ferenc, Krausz Tivadar). Ezek esetében már *nem csak nyelvi hibriditásról* van szó. A posztkolonialitásban és kiemelem: a hibridításban súlyt kap a marginális, hiszen a hierarchia, a periféria–központ viszony is átrendeződik, a hibriditás értékfordozóvá lehet a posztmodernben.²²

22 Vö. Szamosi Gertrud: *A posztkolonialitás*, i. m., 425.

Asszimiláció, 2009 – akril, vászon, 135x135 cm

23 Szándékomban ez nem ideológiai sztereotípiát, hanem egyszerűsítést – és egyszerűsítést – általánosítást, amelynek érvényessége az adott szöveghelyre vonatkozik.

24 Vö. Papp Ágnes Klára: *A csirkepaprikás-elmélettől...*, i. m.

25 Uo., ill. Tózsér Árpád: *Az irodalom határai*. Kalligram, Pozsony, 1998.

Bhabha a posztkoloniális szubjektum vonásai között tartja számon a *mimikrit*, az utánzást. (A mimikus személy angolul iskolázott indiai, akiben a gyarmatosító saját groteszk képmását látja). A mimikri „vágott” és „fél”, a hatalom „léte” és „megrendülése” egyben. Amennyiben a szlovák többség látószögét vizsgálánk, bizonyára találunk társadalmi példát a jelenségre (más kérdés, megjelenik-e a szlovákiai magyar művészeti alkotásokban). Hiszen a szlovákiai magyar ember bizonyos léthelyzetekben erőteljesen integrálódni képes az asszimilációt elkerülve is. Így a szlovák számára²³ Bhabha után szabadon („nem egészen nem fehér” – „not quite, not white”): „nem egészen nem szlovák”.

A hibriditás mellett vagy akár ellenében elhelyezhetők elit történelmi tendenciák, Erdélyben a csak lassan levetkőzhető transzszilvanizmus, máshol más „kisebbségi esztétikák” maguk is *koloniális, periférikus pozícióból beszélnek* a kiszakított, az otthontalanság élménye szerint,²⁴ pozitív vagy negatív előjellel, de dialogizálnak a régió többségi kultúrájával és az anyaországgal/egyetemes magyarral. Igen, az anyaországgal szemben ők szituálják magukat koloniális pozícióba (a poszt előtag érvényessége itt még kérdéses). S ha a szlovákiai magyar irodalom akár elméleti szinten (pl. régióként, paradigmaként), akár intézményrendszerében elfogadja különbözőségét, szlovákiai magyar mivoltát, azzal az egyetemes magyarhoz való viszonyát is óhatatlanul valamiféle (erőszakmentes – lásd a fentebbi Bókay-idézetben a szellemi hatalomra vonatkozó részt) koloniális viszonyként fogja fel. Ebből a szögből szemlélve az identitások és a kultúrák irodalmi reprezentációját és a beszédmódokat, Edward Said, de még inkább Homi Bhabha megállapításai hasznosíthatóak az interpretációban.

Amiként tehát problematikus a regionális vagy itt koloniális irodalom, sőt háttereként az egész kultúra egységessége, úgy az egyetemes magyar kánon egyetemessége is minimum problematikus, ha a koloniális/posztkoloniális felfogás érvényesül. Hivatkozva Papp Ágnes Klárára, aki Tózsér idézi, ide köthető egy másik kényszer, mégpedig a derridai *fordításkényszer*.²⁵ Tehát a nemzeti irodalom és a világirodalom fogalma sem lesz problémamentes, ha a kultúrák autonómítása vs. kolonialitás dichotómiából indítjuk az értelmezést.

Kiszorulás, marginalizálódás játszódik le tehát, ennek „ábrázolása”, a szövegalkotások stratégiái, ideológiái a gyarmati szituációból nőnek ki, azokból következnek. Ennek a tünetnek, tünetcsoportnak a vizsgálata is új teret nyithat az értelmezésben, amely valószínűleg a posztmodern teóriák jegyében fogant meg legkönnyebben.

De vajon van-e ebben a térben autonóm szöveg, mely nem világban működő szöveg? S amely függetleníthető a hatalomtól? Vagy a szlovákiai magyar irodalommal foglalkozó szakemberek egyszerűen csak úgy kezelik a szövegeket, hogy feltételezik autonóm voltukat, annak alapján, hogy a szövegek esetleg nem tartalmaznak direkt utalásokat a hatalomtól és vágytól való függésükre vonatkozóan?

Nem csak arról van szó, hogy a szlovákiai magyar irodalom ki akarja-e fejezni, illetve kénytelen-e kifejezni szlovákiai magyar voltát.

E kérdésre adott zavaros válaszaink nyilván ugyanannyira igazak, mint amennyire nem. Arról is szó lehet, hogy vajon a (nem csupán) feltételezett szlovákiai magyar irodalomban, illetve annak tágabb terében, kontextusában (szlovák kultúra, egyetemes magyar kultúra, európai kultúra), valamint saját tagoltságában milyen szöveg-hierarchiák működnek, mi működteti őket, mennyire írhatók le szöveg-elemzési módszerek által, illetve mennyire érvényesülnek e hierarchiákban – ha vannak – szövegen kívüli mozzanatok (intézményrendszer, kánonok, szakmai reflexió, illetve társadalmi hatások).

Akar-e, illetve kénytelen-e egy-egy szöveg kifejezni valamit, ami kapcsolatba hozhatja feltételezett szlovákiai magyar identitásával – mindez *vágy és hatalom* kérdése. Akar-e szabadulni az irodalom feltételezett vagy reárákódó identitásától (Németh Zoltán elemzése bizonyítja, hogy van ilyen tendencia). Hogyan viszonyulnak mindezek az esztétikai értékhez? A kánon (hatalom) esztétikai elvárásaihoz? Egy eszményi, ideális, örök – és ezért illúzióként létező – esztétikai értékhez? Miféle kényszerek és elfojtások működnek ebben a térben? Hogyan érvényesül a mimikri és az enunciáció a szlovákiai magyar irodalom szövegeiben?

A posztkoloniális olvasási mód egyik iránya elsősorban a már kanonikus irodalmi művek újraolvasása által remél eredményeket. Ez esetben a szubverzivitást a kritika, a tendenciózus – már abban a pillanatban az, amikor a kritikus posztkoloniális szempontokat választ – olvasás által veszi át. Hiszen minek olvasna valaki posztkoloniális szempontok szerint, ha nem a posztkoloniális alapállás érdekelné... A posztkoloniálisként feltételezett művek olvasása is rokon ezzel, hiszen elsősorban a „*posztkoloniális irodalom poétikája*”, a *posztkoloniális szubjektum elmélete* és a *szöveg szubverzív mivolta* képezheti az interpretáció alapját.²⁶ Más irodalomtudományi irányzatokat is figyelembe véve, a posztkoloniális szövegeinek vizsgálata nem posztkoloniális aspektusok szerint egy következő módszer lehet (tulajdonképpen a határon túli irodalom nem posztkoloniálisként feltételezett szövegeinek eddigi elemzése). A kettő kombinációja, vagyis a szélesebb posztstrukturalista háttérrel rendelkező, a posztkoloniális állapotát, állapotlehetőségeit és az irodalom belső tagoltságát, annak hatalmi viszonyait is elemző *újraolvasása a szlovákiai magyar irodalomnak* (esetleg a határon túli magyar irodalmaknak) – noha a végső megértés iránti szkepszis nem eliminálható – talán megmutathat valami olyat, ami közelebb visz egy új, egy érdekesebb, egy használhatóbb, alkalmazhatóbb interpretációhoz.

Eközben feltételezhetően lehetőség nyílik a dekolonizáció két pólusának vizsgálatára is. Ezek az idézett szerzők szerint az „*abrogation* (a gyarmatosítók hagyományának és nyelvének *elutasítása*) és *appropriation* (*el-sajátítás*, az európai hagyomány szubverzív célú birtokba vétele, átírása stb.)”.²⁷ Utóbbi evidensen nyilvánul meg a hibridításban, ám a szlovákiai helyzetre alkalmazva is kínálhat kutatási pontokat az irodalmi szövegekben. Előbbi pedig szinte általános jel-

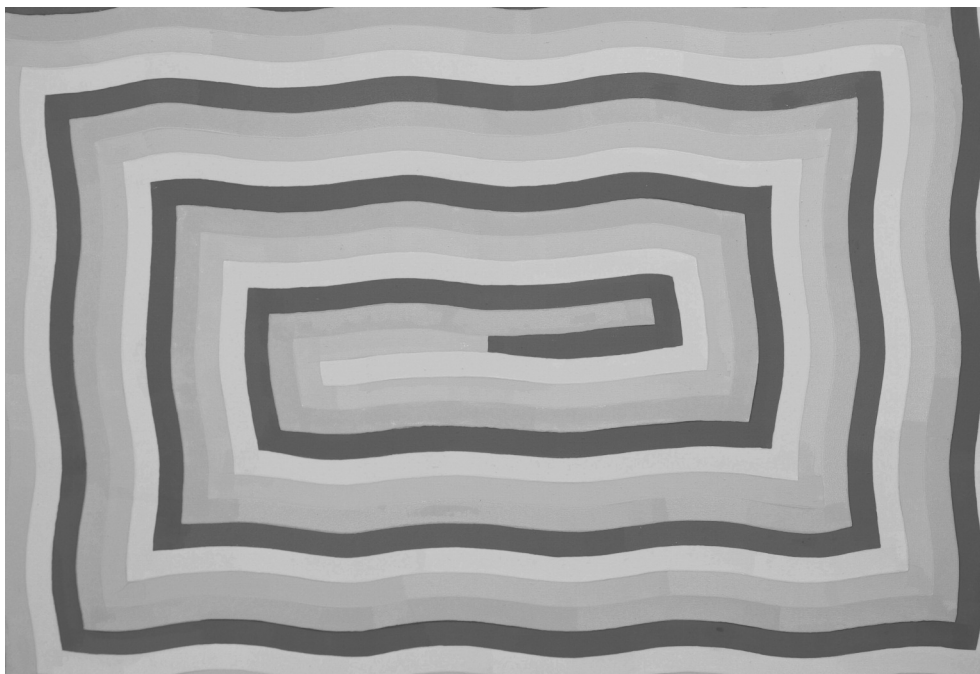
26 Vö. Ashcroft – Griffiths – Tiffin: *The Empire Writes Back...*, i. m.

27 Uo., 39.

lemzője az elkötelezett, nemzeti-konzervatív ideológiát képviselő paradigmának, amely a szlovákiai magyar irodalom legnagyobb hányadát teszi ki, főleg ha az utóbbi húsz év előtti, vagyis a már többé-kevésbé stabil kanonikus pozíciót elfoglaló szövegeket nézzük. E jelenségek az elemzésekben eddig sem voltak látómezőn kívül, csupán más logika, egy (több) hagyományosabb perspektíva alapján foglalkozott velük az irodalomtörténet.

Egy koloniális és/vagy posztkoloniális olvasat azonban törvényszerűen *szelektív* (is). Azon jelenségek prizmája által vizsgál, amelyek látókörébe illenek. Nem adhat tehát átfogó képet egy irodalomról. Azok az érvek, melyek szerint a szlovákiai magyar irodalom nem minden részéről állapítható meg irodalmi, esztétikai, grammatikai vizsgálatok által, hogy szlovákiai magyar – elsősorban Németh Zoltán írásaira gondolok –, nem igaztalanok. Céljuk azonban a cáfolat. Nem (feltétlenül és nem csak) a megértésben visznek előbbre. Ugyanúgy csak egy részére vonatkoznak a „szlovákiai magyar irodalomnak”, mint az ellenérvek. Nem marad más hátra tehát, mint rétegzettségében, tagoltságában vizsgálni ezt az alakulatot. A részek összefüggéseinek feltárása pedig módot adhat arra, hogy a részekkel leírjuk, definiáljuk – amennyiben van – az egészet. (Ennek a szövegnek ez most nem lehet célja.) Egy posztkoloniális olvasat szelektív jellege tehát elkerülhetetlen. Hatalmi és vágypozíciókat feltáró irányai viszont módot adhatnak egyes célok, irodalmi eszközök, ideológiák, kapcsolat- és intézményrendszerek, társadalmi kontextusok, hangsúlyok, *interakciók* tisztázására.

Hullámspirál, 2010 – akril, vászon, 140x160 cm

Le kell azonban szögezni, hogy a posztkoloniális olvasás és újraolvasás sem univerzális recept. Nem képes – mint ahogyan más szemléletű és módszerű olvasások sem képesek – univerzálisan leírni az irodalmat és a műveket. Szelektál, tehát nem törekedhet teljességre. Bizonyos elméleti diszkurzusok alapvetését felhasználja, másokét elveti. Ellentétbe kerül majd más diszkurzusokkal. Ahhoz, hogy alapállást válasszunk, el kell fogadni, hogy az eleve nem eredményezhet tökéletes értelmezést. Akkor megszűnhet a paradigmák egymást kizárni próbáló harca. Hiszen a paradigmák oppozíciói is kölcsönös (akár tagadó) relációkban láttatják magukat a paradigmákat vagy elméleteket... Viszont szinte mindegyik elmélet foglalkozott valamilyen szinten és megközelítésben – bár más-más terminusokkal jelölve – a hatalommal és az énnel, amelyek a posztkolonialista elmélet kulcsfogalmai is. A – bármilyen – hatalomnak alávetett én problematikája mondhatni általános elemzési pozíciót képes teremteni. Talán nemcsak elméleti, hanem konkrét esetek elemzése során alkalmazva is. (Lásd pl. Stephen Greenblatt, újhistorizmus.)

Ha a kánon az egységes értelemképzést képviseli, akkor annak hatalmi pozíciójáról beszélünk. Ezért fontos lehet tudni: elfogadjá-e a szlovákiai magyar irodalom intézményrendszere, képviselői – akik a kánon (?) –, hogy egy posztkoloniális olvasat némi elméleti következetlenséggel – már amennyiben következetlenség, hogy egy olvasat centrumában nem feltétlenül csak a jelentésfolyamat, illetve az esztétikai megalkotottság áll – a művészet jellegét adó formától, extrém esetben az esztétikai értéktől függetlenül is megközelítheti a műveket, ami netán a kánon valamilyen fokú és szempontrendszerű felülvizsgálatához vezethet?

A hatalom és az identitás mindenütt és sokféle formában van jelen. Szó szerinti politikai hatalomként, hierarchikus rendszerelemként, lehetőségként vagy tagadásként stb. – gyakorlati: személyes, nemzeti, nemi, csoport- stb. identitásként vagy akár elvontabb fogalmi síkon, pl. a szöveg, az olvasó, a szerző, a szereplő stb. identitásként. *Mindennek lehet identitása, identitásválsága vagy identitáshiánya, vágya valamiféle identitás iránt, valamint hatalma, hatalomdeficitje, vágya a hatalomra.*

A koloniális helyzet és annak felismerése értelmezésében (megváltozott, „felszabaduló” történelmi helyzetben akár a politikai-ideológiai hierarchiától, a centrum–perifériától már függetlenül is) egy – egyéb társadalmi mozzanatoktól is befolyásolt, de alapvetően – kulturális tér, keret érvényesülése. Tekintsük akár a belső másság külső érvényesülésének. Olyan sarkpontnak, amely eddig elhanyagolt perspektívákat nyithat a határon túli – folyamatosan alakuló, identitásaikat, terüket, autonómiájukat kereső/elemező/változtató, úgymond „poszt”osuló – kolóniák kultúrájának, irodalmának és a hozzájuk fűződő viszonyok megismeréséhez.

(Nem utolsósorban: Ha tehát valahogyan mégis létezik/létezhet szlovákiai magyar irodalom, akkor pl. éppen a [poszt]koloniális helyzete, a posztkoloniális megközelítés lehetőségei által...)